

Avaluació dels efectes del Programa de Competència Familiar Universal en centres educatius de primària i secundària (PCF-U, 11-14)

Carmen Orte

GIFES

RESUM

Introducció. Avaluar el procés i els resultats de la fase de validació del Programa de Competència Familiar Universal (PCF-U 11-14), basat en l'evidència i aplicable en contextos educatius (centres de primària i secundària).

Mètode. Disseny quasi experimental abans-després amb el grup de control per a l'avaluació de la fase de validació del PCF (2018) a Balears i Castella i Lleó. Es desenvoluparen 16 grups experimentals i 17 grups de control, en els quals varen participar 353 pares i 289 adolescents. La intervenció va consistir en 6 sessions. La informació es va recollir amb qüestionaris validats.

Resultat. L'anàlisi dels efectes sobre els pares confirma els bons resultats obtinguts. El nombre de participants es va reduir a 305 pares i mares (retenció del 86,40 %). El grau de satisfacció dels participants en diversos aspectes del programa va ser molt alt. Sobre una puntuació màxima de 10, la satisfacció va ser de 8,6. S'identificaren aspectes clau i àrees de millora pel futur de la intervenció. S'observaren millores en la majoria de les dimensions avaluades.

Discussió. Els resultats de la fase de validació del PCF-U 11-14 indiquen que es tracta d'una intervenció socioeducativa universal amb efectes rellevants de millora parental en pares i mares.

RESUMEN

Introducción. Evaluar el proceso y los resultados de la fase de validación del Programa de Competencia Familiar Universal (PCF-U 11-14), basado en la evidencia y aplicable en contextos educativos (centros de primaria y secundaria).

Método. Diseño cuasi-experimental antes-después con grupo de control para la evaluación de la fase de validación del PCF (2018) en Baleares y Castilla y León. Se desarrollaron 16 grupos experimentales y 17 grupos de control, en los que participaron 353 padres y 289 adolescentes. La intervención consistió en 6 sesiones. La información se recogió con cuestionarios validados.

Resultado. El análisis de los efectos sobre los padres confirma los buenos resultados obtenidos. El número de participantes se redujo a 305 padres y madres (retención del 86,40%). El grado de satisfacción de los participantes con diversos aspectos del programa fue muy alto. Sobre una puntuación máxima de 10, la satisfacción fue de 8,6. Se identificaron aspectos clave y áreas de mejora para el futuro de la intervención. Se observaron mejoras en la mayoría de las dimensiones evaluadas.

Discusión: Los resultados de la fase de validación del PCF-U 11-14 indican que se trata de una intervención socioeducativa universal con efectos relevantes de mejora parental en padres y madres.

1. INTRODUCCIÓ. EL PROGRAMA DE COMPETÈNCIA FAMILIAR ORIENTAT A LA PREVENCIÓ UNIVERSAL

El Programa de Competència Familiar (PCF-U) és una adaptació de Strengthening Families Program (SFP) (Kumpfer i DeMarsh, 1985; Kumpfer, DeMarsh i Child, 1989; Spoth, Guyll i Shin, 2009), en les seves modalitats de prevenció universal, que és un programa de prevenció multicomponent (pares, fills i el conjunt de la família) el disseny original del qual va ser desenvolupat per a reforçar els factors de protecció, amb la finalitat d'augmentar la seva resiliència familiar (Walsh, 2016). És considerat un programa model en la classificació feta pel Substance Abuse and Mental Health Services Administration (SAMHSA), entre els seus criteris de qualitat es tenen en compte la fidelitat en la intervenció, l'avaluació del procés, mesures de resultat del canvi de conductes i la validesa dels procediments de mesura. Les aplicacions realitzades pel Grup d'Investigació i Formació Educativa i Social de la UIB (GIFES-UIB), s'han centrat en programes de prevenció a Espanya, així com en els serveis socials d'atenció primària, serveis de protecció de menors i centres educatius. En aquesta ocasió, la versió de prevenció universal (destinada a totes les famílies) es desenvolupa en centres de primària i de secundària.

L'adaptació realitzada per GIFES (Orte, Ballester, March, 2013; Orte i GIFES, 2017) ha procurat aconseguir criteris de qualitat òptims, de manera que en el PCF s'ha utilitzat un disseny d'avaluació pretest-posttest amb grups de control, complementat per mesures de procés generades a partir d'avaluacions processos-resultats. Les avaluacions realitzades s'han centrat en els resultats i en els processos desenvolupats.

En la present comunicació, concretament es presenten les contrastacions de les hipòtesis relatives als pares i mares, a partir de les dades de l'estudi sobre el PCF-U 11-14, realitzat el 2018 en instituts d'educació secundària (IES) de Mallorca. Una de les intervencions recomanades per a la promoció de la parentalitat positiva és l'aplicació de programes socioeducatius efectius com el PCF-U 11-14 (Whitaker, Cowley, 2012). Amb l'objectiu de desenvolupar la competència familiar i, més en concret, pel que fa als pares, la parentalitat positiva, es va aplicar el PCF amb famílies en les quals hi havia adolescents entre 11 i 14 anys. La hipòtesi que contrastem afirma que la participació efectiva en les 6 sessions del Programa de Competència Familiar millora significativament en els factors clau de la capacitat parental: reducció del **conflicte familiar**, millora de la **parentalitat positiva**, millora de la **supervisió familiar**, millora de la **resiliència**, millora de la **implicació familiar** i de l'**ambient familiar**.

2. MÈTODE

El tractament consisteix en 6 sessions de treball socioeducatiu, basat en un disseny interactiu, de tipus grupal. Es va aplicar per a millorar els factors de protecció i reduir els factors de risc en famílies amb fills entre 11 i 14 anys, de 5è i 6è de primària així com de 1r i 2n d'ESO.

Mostra

El disseny de la recerca és gairebé experimental, amb un grup de control i rigorosos controls de les possibles fonts de biaix (Ballester, Nadal, Amer, 2014). En totes les famílies s'ha considerat un únic

fill com a referent de l'anàlisi, comptant amb tants fills com famílies hi han participat. En total s'ha comptat amb 275 famílies, de les quals han acabat 249 (retenció: 90,55 %).

El **grup experimental** s'ha format a partir de 16 grups d'aplicació, amb 165 famílies que han iniciat el programa, de les quals han completat les 6 sessions 154 famílies; han abandonat per diversos motius 11 famílies (retenció: 93,33 %).

El grup de control s'ha format a partir de 17 grups de control singulars, amb 110 famílies que han iniciat la col·laboració amb el programa, de les quals han completat la seva col·laboració, aportant dades al final del procés, 95 famílies; han abandonat 15 famílies (retenció: 86,36 %).

El quadre I resumeix les dades més rellevants de la mostra analitzada.

QUADRE I. MOSTRA DE L'APLICACIÓ DEL PCF-U 11-14, 2018						
	Nre. de persones		Nre. de persones		Nombre de famílies	
	Pares i mares		Fills i filles		Famílies	
	INICI	FINAL	INICI	FINAL	INICI	FINAL
Centres de primària						
EXPERIMENTAL	151	139	116	111	110	106
		92,05 %		95,69 %		96,36 %
CONTROL	74	64	63	58	64	59
		86,49 %		92,06 %		92,19 %
Centres de secundària						
EXPERIMENTAL	73	59	59	53	55	48
		80,82 %		89,83 %		87,27 %
CONTROL	55	43	51	40	46	36
		78,18 %		78,43 %		78,26 %
TOTA LA MOSTRA						
EXPERIMENTAL	224	198	175	164	165	154
		88,39 %		93,71 %		93,33 %
CONTROL	129	107	114	98	110	95
		82,95 %		85,96 %		86,36 %
TOTAL EXPERIMENTAL	353	305	289	262	275	249
i CONTROL		86,40 %		90,66 %		90,55%

Font: anàlisi a partir de les dades de les aplicacions GIFES-UIB

Instruments

S'ha considerat la factorització establerta per l'equip de la professora K. Kumpfer respecte als seus dos qüestionaris, el de pares i el de fills. També s'utilitzen els qüestionaris del sistema d'avaluació de la conducta de nens i adolescents (BASC) (Reynolds i Kamphaus, 2004).

Procediment

L'observació dels resultats, tant en els pares i mares com en els fills, es realitza a partir de les comparacions entre la situació inicial (pretest) i final (posttest al final del PCF i actualment) del grup experimental, havent realitzat mitjançant anàlisi de variància la comparació amb el grup de control cadascun dels factors.

Per a establir la significació dels resultats s'han considerat de forma més destacada les diferències entre la situació a l'inici (pre) i al final del PCF (post), havent transcorregut un període de quatre mesos.

L'anàlisi de les dades necessàriament s'ha de fer de forma resumida, mostrant els principals factors identificats. Les anàlisis realitzades es basen en les comparacions entre les preses de dades, utilitzant les següents anàlisis en el present treball: ANOVA i t test, per a les comparacions de les mesures repetides.

Resultats

El conjunt de factors analitzats es refereixen al grup familiar o als mateixos pares. Es consideren els sis factors resultats de la factorització dels qüestionaris per a pares. En el quadre 2 es poden observar les dimensions de submostres avaluades, incloent en aquesta presentació només les dades dels pares i les mares participants en els grups experimentals i dels quals es disposa de totes les dades necessàries. Els valors factorials no són dimensionals.

QUADRE 2. DIMENSIONS DELS GRUPS I ESTADÍSTICS DESCRIPTIUS DELS FACTORS (PCF-U 11-14, 2018)

Grup d'aplicació EXPERIMENTAL		N	Mitjana	Desviació estàndard	Desv. error mitjana
Factor 1. Conflictes familiar	PRE	223	0,228	1,057	0,071
	POST	196	0,016	0,948	0,068
Factor 2. Parentalitat positiva	PRE	223	-0,333	1,024	0,069
	POST	196	-0,082	0,921	0,066
Factor 3. Supervisió familiar	PRE	223	-0,073	1,019	0,068
	POST	196	-0,049	0,976	0,070
Factor 4. Resiliència	PRE	215	-0,405	1,013	0,069
	POST	191	0,060	0,900	0,065
Factor 5. Implicació familiar, temps positiu	PRE	217	-0,094	0,974	0,066
	POST	192	0,162	0,962	0,069
Factor 6. Ambient familiar	PRE	207	-0,197	1,036	0,072
	POST	185	-0,023	1,059	0,078

Font: anàlisi a partir de les dades de les aplicacions GIFES-UIB

Pel que fa als resultats fonamentals, es poden observar en el quadre 3 les dades de l'anàlisi de comparació de mitjanes.

El primer factor informa sobre el **conflicte familiar**. Aquest factor, en el qüestionari de pares, es refereix a la baixa conflictivitat i les bones relacions (respecte, cohesió familiar). Els resultats mostren una reducció moderada i significativa dels valors observats al final del PCF ($t=2,153$; $p<0,05$).

El segon factor informa sobre la **parentalitat positiva**, avaluada a partir de la disciplina positiva, així com la capacitat d'aportar orientació eficaç, de posar límits, de motivar els seus fills i altres aspectes de la parentalitat. Els resultats mostren una millora significativa entre la situació inicial i la posterior a la participació en el PCF 11-14 ($t=-2,619$; $p<0,05$).

El tercer factor es refereix a la **supervisió**, en el context familiar. Aquest factor inclou una àmplia varietat d'informacions significatives, sent els principals components del factor la informació sobre les activitats i amistats dels fills. Els resultats mostren un increment encara reduït dels valors observats al final del PCF, per tant no són prou significatius ($t=-0,251$; $p=0,802$).

El quart factor informa de la **resiliència familiar**, entesa com la capacitat de la família per a fer front als reptes que se li plantegen (salut, relacions afectives, suport en la família, etc.) de manera efectiva. Els resultats mostren un augment apreciable dels valors observats al final del PCF. La diferència entre la situació inicial i la posterior a la participació en el PCF 11-14 és significativa ($t=-4,861$; $p<0,05$), representant una de les millores més consistents, segons els pares.

El cinquè factor se centra en la **implicació familiar**. Aquest factor, com els anteriors, és objecte d'atenció especial en el PCF, de tal manera que s'inclouen una sèrie d'actuacions orientades directament a millorar la implicació familiar, especialment al desenvolupament del temps positiu que passen els pares i mares amb els seus fills. Els resultats mostren una millora significativa ($t=-2,668$; $p<0,05$) dels valors observats al final del PCF.

QUADRE 3. COMPROVACIONS DE LES DIFERÈNCIES DE MITJANES (PCF-U 11-14, 2018)

	Prova t per a la igualtat de mitjanes						
	Levene. F	Sig.	t	gl	Sig. (bilateral)	95 % IC de la diferència	
						Inferior	Superior
Factor 1. Conflicte familiar	1,695	0,194	2,153	417	0,032	0,018	0,406
Factor 2. Parentalitat positiva	3,322	0,069	-2,619	417	0,009	-0,439	-0,063
Factor 3. Supervisió familiar	0,953	0,329	-0,251	417	0,802	-0,217	0,168
Factor 4. Resiliència	3,186	0,075	-4,861	404	0,000	-0,653	-0,277
Factor 5. Implicació familiar, temps positiu	0,011	0,917	-2,668	407	0,008	0,445	0,067
Factor 6. Ambient familiar	0,029	0,864	-1,642	390	0,101	-0,382	0,034

Font: anàlisi a partir de les dades de les aplicacions GIFES-UIB

Finalment, el sisè factor, referit a l'**ambient familiar**, informa sobre un dels components de la competència familiar; la capacitat de millorar el clima de relacions entre pares i fills, així com entre les figures parentals. Aquest factor inclou canvis que podran comprovar-se millor en el mitjà-llarg termini, com a conseqüència de la resta de canvis que s'observen en la dinàmica familiar (Orte et al., 2015). La diferència entre la situació inicial i la posterior a la participació en el PCF 11-14 no és significativa a pesar que els canvis es produeixen en la direcció adequada ($t=-1,642$; $p=0,390$).

3. DISCUSSIÓ I CONCLUSIONS

El Programa de Competència Familiar, orientat a la prevenció universal, és un conjunt articulat que, basant-se en criteris d'evidència científica, desenvolupa intervencions socioeducatives dirigides al conjunt de la família, amb resultats rellevants per als pares i mares així com per als seus fills i filles.

El PCF per a adolescents (11-14) **demostra obtenir bons resultats**, consistents i de bona qualitat, amb famílies no seleccionades amb criteris específics (universalitat de la prevenció: qualsevol hi pot participar), amb un conjunt apreciable dels resultats, especialment pel que fa als **pares dels adolescents**.

Els canvis identificats, a partir dels factors considerats, són rellevants per a la majoria de les famílies, obtenint resultats bastant positius en una àmplia gamma de factors relacionats amb els factors rellevants per al funcionament de la família.

Els avaluats com a factors familiars i referits als pares o al conjunt de la família són els que s'han presentat en el present treball. Els factors més positius són els següents: reducció del **conflicte familiar**, millora de la **parentalitat positiva**, millora de la **resiliència**, millora de la **implicació familiar**.

Les esperades diferències dels grups experimentals amb els grups de control són concloents en un ampli conjunt de factors, especialment en els que s'ha identificat el canvi més positiu.

A partir dels resultats identificats, es poden considerar una sèrie de qüestions:

1. El PCF 11-14 ha mostrat la seva eficàcia per a aconseguir mantenir el compromís dels participants al llarg del temps, aconseguint un nivell de retenció de la mostra molt important. La majoria dels membres de la família participants entenen el que fan, troben sentit al procés en el qual participen i observen millores en els aspectes considerats pel programa.
2. Encara que comptant amb aquestes dificultats i amb la curta durada d'aquest format (6 sessions), el PCF 11-14 ha demostrat la seva eficàcia pel fet d'obtenir resultats positius en un ampli conjunt dels factors considerats.
3. En tots els programes socioeducatius amb famílies queden diverses qüestions importants per aclarir sobre els seus efectes a més llarg termini; pel que fa al PCF:

- quins són els efectes a llarg termini dels programes i quins són els factors que més influeixen en el manteniment o la pèrdua d'efectes;
- com interacciona el PCF 11-14 amb altres canvis evolutius i amb els canvis que es produeixen en les famílies.

Els resultats de les aplicacions realitzades en l'adaptació espanyola del SFP (PCF 11-14), en la seva aplicació a Mallorca i Castella i Lleó, són tan consistents com els oferts pels del SFP en les aplicacions de referència i en les adaptacions internacionals (Kumpfer i Alvarado, 2003; Kumpfer, Pinyuchon, Whiteside, 2008), mostrant la seva eficàcia d'acord a aquests estudis.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- Ballester, L.; Nadal, A. i Amer, J. (2014). *Métodos y técnicas de investigación educativa*. Palma, Edicions UIB.
- Kumpfer, K. L. i Alvarado, R. (2003). "Family-Strengthening Approaches for the Prevention of Youth Problem Behaviors". *American Psychologist*, 58, (6/7), 457-465.
- Kumpfer, K. L.; Pinyuchon, M.; de Melo, A. i Whiteside, H. (2008). "Cultural adaptation process for international dissemination of the Strengthening Families Program (SFP)". *Evaluation and Health Professions*, 33 (2), 226-239.
- Orte, C.; Ballester, L. i March, M. (2013). "The family competence approach, an experience of socio-educational work with families / El enfoque de la competencia familiar, una experiencia de trabajo socioeducativo con familias". *Pedagogía Social. Revista Interuniversitaria*, 21, 3-27.
- Orte, C.; Ballester, L.; March, M. X.; Oliver, J. L.; Pascual, B. i Gomila, M.A. (2015). "Development of prosocial behaviour in children after the improvement of family competences". *Journal of Children's Services*, 10, 2, 101-118.
- Reynolds, C. R. i Kamphaus, R. W. (1992). *BASC: Behavior assessment system for children: Manual*. American Guidance Service, Incorporated.
- Spoth, R.; Goyll, M. i Shin, C. (2009). "Universal Intervention as a Protective Shield Against Exposure to Substance Use: Long-Term Outcomes and Public Health Significance". *Research and Practice*, 99(11), 2026-2033.
- Walsh, F. (2016). "Family resilience: A developmental systems framework". *European Journal of Developmental Psychology*, 13(3), 313-324.
- Whittaker, K. A. i Cowley, S. (2012). "An effective programme is not enough: a review of factors associated with poor attendance and engagement with parenting support programmes". *Children & Society*, 26 (2), 138-149.